

Dat verzet bleek ook uit het stemgedrag. Bij de andere taalwetten was de discrepantie tussen de Vlaamse en franstalige voorstemmers niet groter dan 10%. Bij de taalwet op het leger van 1938 was die echter zeer groot: 95% van de Vlaamse parlementsleden stemden voor tegen slechts 32% van de Waalse en 64% van de Brusselse.

Deze cijfers, gevoegd bij dat hardnekkig verzet tegen de taalexamens, tonen aan dat het zich verschuilen achter 's lands eenheid slechts een egoïstische reflex was om de eigen machtspositie te behouden. De taalwet van 1938 betekende de feitelijke gelijkschakeling tussen de Vlamingen en de Walen en tussen het Nederlands en het Frans. Dit verklaart o.i. dan ook, waarom het zo lang duurde voor die wetgeving er kwam.

Georgi VERBEECK, *Historiografie en politieke cultuur. 'De weg naar het fascisme' in het DDR-geschiedenisbeeld. Een vergelijkend perspectief*, KUL, 24 april 1991, Promotor: R. De Schryver.

Voorliggend proefschrift biedt een historiografie-kritische analyse van de wijze waarop een centraal probleem uit de Duitse en Europese contemporaine geschiedenis in beeld wordt gebracht, met name de ontstaans- en ontwikkelingsvoorwaarden van het fascisme op Duitse bodem (cf.: 'der Weg der Deutschen in den Nationalsozialismus'). Als zodanig is de vraagstelling nauw verbonden met de these van de 'deutscher Sonderweg', zonder deze evenwel in al haar aspecten te onderschrijven. Het interpretatiemodel dat door de geschiedeniswetenschap in de voormalige DDR werd gehanteerd, dient hierbij als uitgangs- en vergelijkingspunt. Beoogd wordt minder een doorlichting van een wetenschapspraktijk of historische infrastructuur, dan wel een inhoudelijke analyse van een geschiedenisbeeld met zijn politiek-ideologische connotatie.

In de opbouw van de studie vallen chronologische en thematische afbakening grotendeels samen. *Hoofdstuk 1* behandelt de ontstaans- en ontwikkelingsvoorwaarden van het fascisme binnen het kader van de burgerlijke maatschappij vanaf het midden van de 19e eeuw. Aan

bod komt tevens het bredere debat omtrent de historische continuïteit tussen conservatisme, rechts-radicalisme en fascisme, alsook de discussie over de problematische relatie tussen conservatisme en marxisme. *Hoofdstuk 2* belicht het beeld van de Novemberrevolutie 1918/19 en de naoorlogse revolutionaire crisis als onmiddellijke voedingsbodem voor de opkomst en het succes van het rechts-radicalisme. *Hoofdstuk 3* gaat in op de 'relatieve stabilisering' van de Weimarrepubliek en onderzoekt de wenselijkheid van een comparatief fascisme-model. *Hoofdstuk 4* behandelt de overgang naar de nationaal-socialistische dictatuur tijdens de eindfase van de Weimarrepubliek. Met 'Machtergreifung' en 'Gleichschaltung' werd de 'weg naar het fascisme' afgesloten. *Hoofdstuk 5* biedt een overzicht van de laatste ontwikkelingen in de DDR-historiografie en besluit met een beschouwing over de wisselwerking tussen historische beeldvorming en politieke legitimatie in het licht van de omwenteling van 1989.

Een centraal gegeven in deze studie vormt de verhouding tussen historiografie en 'politieke cultuur'. Dit laatste concept wordt overigens voldoende ruim gedefinieerd om het ook op een niet-democratisch systeem, zoals met name het autoritaire DDR-socialisme, te kunnen toepassen. De perceptie van de 'weg naar het fascisme' alsook de wijze waarop met de 'historische belasting' uit het nationale verleden werd afgerekend, illustreerden de ideologische aanspraken van het 'reëel bestaande socialisme' op Duitse bodem. In de geritualiseerde politieke cultuur van de DDR vervulde de antifascistische consensus de functie van 'civic religion'. De 'Wende' van 1989 luidde niet alleen het einde van politiek-historische pretenties in, maar plaatste meteen ook de problemen van de (dubbele) verdringing en van een onvoltooide 'Vergangenheitsbewältigung' op de dagorde.

Deze studie eindigt met een aantal kritische beschouwingen over inhoud en functionaliteit van een geschiedenisbeeld waarin de historie als een nationaal epos wordt geconcipieerd en waarin harmonie en consensus, identiteit en continuïteit tot dogma's van het historisch bewustzijn worden verheven.

Dat geschiedenis en geschiedschrijving een dermate belangrijke rol speelden in wat zich trots als 'het andere Duitsland' wenste te profileren, kan op het eerste gezicht enige verwondering wekken. Het ontbrak deze kunstmatige constructie als produkt van de naoorlogse machtspolitiek in Europa, zo lijkt het althans, immers aan iedere historische bestaansreden. Had dit 'andere Duitsland' immers niet gebroken met alle nationale tradities en stelde het zichzelf niet voor als een radicale breuk met de fallikante 'Fehlentwicklung' die de natie én Europa in de 20e eeuw tot tweemaal toe aan de rand van de afgrond had gebracht? In werkelijkheid bracht historie één van de belangrijkste fundamenten aan waarop de tweede Duitse staat zich gegrondvest wist. Het nationale verleden werd op een wijze gereconstrueerd, waaruit moest blijken dat het 'socialisme op Duitse bodem' de enig juiste uitkomst van een lange historische ontwikkeling was. Het naakte bestaan zelf alsook de glorieuze verwezenlijkingen van deze staat werden er voor de eeuwigheid door vastgelegd.

Partij en staat in de DDR presenteerden zich graag als de rechtmatige erfgenamen van de onbelaste erfenis uit de Duitse geschiedenis. 'Humanistische', 'democratische', 'vooruitstrevende' en 'vrijheidslievende' tradities die het verleden rijk was geweest, vonden een natuurlijke thuishaven in haar maatschappelijke ordening. De onbeantwoorde verwachtingen uit het verleden naar staatkundige eenheid en sociale bevrijding zouden in de 'eerste arbeiders- en boerenstaat van Duitse makelij' bewaarheid zijn geworden, zo wilde het een zorgvuldig gekoesterd zelfbeeld. De DDR was de belichaming, de behoedster en de testamentaris van alle positieve en behartenswaardige tradities uit het verleden. Een nationaal-patriottische revolutiecyclus omvatte de 16e-eeuwse boerenrevoltes, de anti-Napoleontische bevrijdingsoorlogen, de proletarische opstand van 1918 en het verzet tegen de gruwelen van het Derde Rijk. Het politieke signaal was duidelijk: de Bondsrepubliek werd gedegradeerd tot vergaarbaken van al het verwerpelijke dat datzelfde verleden had voortgebracht.

De politieke machtswisseling in het begin van de jaren zeventig deed geen afbreuk aan het zoëven geschetste geschiedenisbeeld. In

tegendeel, 'nationale' ambities vergrootten stelselmatig de aanspraken op het historische erfgoed. Het veld van positieve tradities waarop men zich beriep en dat een complexoze identificatie met het verleden moest mogelijk maken, werd steeds ruimer ingeschat. Onvermijdelijk dringt zich dan de vraag op hoe ook de 'schaduwzijden' van het Duitse verleden in dit optimistisch gestemde geschiedenisbeeld werden opgenomen. Wat met het democratisch deficit van het Wilhelminische Keizerrijk, wat met de nasleep van de Eerste Wereldoorlog en de mislukte Novemberrevolutie, wat met de structurele belasting waaraan de Weimarrepubliek ten onder was gegaan, wat ten slotte met Hitlers machtsgreep en de installatie van het Derde Rijk? Hoe diende met andere woorden de omineuze 'deutscher Sonderweg' - de weg die de Natie naar de afgrond van het nationaal-socialisme had gevoerd - in een groeiend traditiebewustzijn te worden geïntegreerd? In de naoorlogse consensus gold dat ontstaans- en ontwikkelings-voorwaarden van het nationaal-socialisme in de nieuwe staat onomkeerbaar waren uitgeroeid. De onheilzame weg naar de fascistische dictatuur was door de invoering van het socialisme definitief tot staan gebracht.

Een al te negatief beeld van Duitslands historische ontwikkeling die in de totale catastrofe was uitgemond, bleek naderhand niet te verzoenen met het beoogde eerherstel van het nationale verleden. De opvatting dat achter de opkomst en doorbraak van Hitlers massabeweging in feite alleen maar de hand te zoeken was van het burgerlijk grootkapitaal, dat zich wou indekken tegen een dreigende revolutie van Links, kwam aan dit dilemma tegemoet. Kerngedachte was dat een in wezen beperkte clique van industriëlen en bankiers via door hen gesteunde fascistische bewegingen en regimes de feitelijke macht in handen hielden. Zij speelden daarbij een demagogisch en machiavellistisch spel door schaamteloos chauvinistische en antisociale sentimenten bij een ontredderd kleinburgerdom en subproletiaat aan te wakkeren. DDR-geschiedenisideologen ontpopten zich daarbij tot de verdedigers van een complot-theorie, die de eindverantwoordelijkheid voor dit alles in handen van een uiterst beperkte machtsgroep legde. Zij kwamen daarbij merkwaardig genoeg dicht bij de opvattingen die al langer gemeengoed waren

onder conservatieve historici in het Westen en die de ontsporingen van het Derde Rijk aan de duistere machinaties van geïsoleerde individuen toeschreven. In beide gevallen bleef het 'gezonde volk', de Natie of minstens de grote meerderheid van de bevolking van kwalijke smetten gevrijwaard. Na de oorlog was aansluiting bij de ongeschonden en onbelaste tradities uit het nationale verleden verzekerd.

Marxistische geschiedschrijvers toonden zich waardige erfgenamen van de communistische ideologen uit de jaren twintig en dertig in hun illusionaire onderschatting van de opkomende rechts-radicalen massabewegingen in de nasleep van de Eerste Wereldoorlog. De diepgang van het cultuurpessimisme en de ondergangsstemming, de invloed van een bijzondere 'Kriegserlebnis', de romantische adoratie van oorlog en geweld alsook de attractiviteit van nieuwe revolutionaire, antiburgerlijke, maar ditmaal 'völkische' bewegingen stonden haaks op het rationalisme, het vooruitgangsoptimisme en het pacifisme waaraan Links - minstens principieel - gehecht bleef. Dat deze nieuwe rechtse massabewegingen erin slaagden gedeeltelijk dezelfde maatschappelijke doelgroepen aan te spreken, een aan de socialistische ideologie ontleend jargon hanteerden, en voor dit alles - en met meer succes - gebruik maakten van een in de Russische revolutie beproefd arsenaal aan strijdmethodes en politieke tactieken, bemoeilijkte alleen maar het inlevingsvermogen voor marxistische ideologen en historici.

1933 en de daarop volgende uitschakeling van de parlementaire orde stelden de geschiedeniswetenschap voor de vraag naar de continuïteit tussen de teloor gegane Weimarrepubliek en de nationaal-socialistische dictatuur. Voor DDR-historici was het uitgesloten dat het Derde Rijk een nieuwe fase in de modernisering van Duitsland zou ingeluid hebben. De basisstructuren van de samenleving waren immers onaangetast gebleven. In tegendeel: de heersende klassen hadden hun dominantie veilig gesteld. DDR-historici konden zich echter wel verzoenen met de stelling dat het NS-regime minstens op lange termijn een 'point of no return' in de nationale geschiedenis had betekend. De 'bruine revolutie' die door Hitlers beweging op gang was gebracht, had immers de pijlers van het oude

- zowel keizerlijke als republikeinse - Duitsland ondermijnd. Het 'Reich' zelf was verantwoordelijk voor het debâcle van 1945 en had op die manier, zij het onrechtstreeks op zijn eigen puinhopen, de weg vrij gemaakt voor drastisch nieuwe naoorlogse machtsverhoudingen: een kapitalistische en democratische welvaartsstaat in het Westen en een radicale sociale omwenteling in het Oosten.

In de ineensstorting van het SED-regime lag het fiasco van de DDR voorgeprogrammeerd. De 'Wende' van 1989 luidde het einde in van alle politieke en historische pretenties die het 'andere Duitsland' in zijn 40-jarig bestaan had gecultiveerd. Het legde ook het mechanisme bloot waarmee de DDR het verleden grootschalig had verdrongen. Op de agenda stond een dubbele problematiek van 'Vergangenheitsbewältigung'. Aan de orde was niet alleen de verwerking van de nationaal-socialistische episode, maar tevens een bezinning over het uitblijven van die verwerking onder het stalinisme. Jarenlang had de staatsdoctrine afgekondigd dat de ruggegraat zelf van het fascisme was gebroken. De kloof in het geschiedenisbeeld kreeg daardoor een geografische dimensie: de erfenamen van het Derde Rijk waren steeds 'de anderen'. Achter de façade van een schijnbaar grondige denazificatie waren 'kleine nazi's' echter al in een vroeg stadium geruisloos in de socialistische samenleving geïntegreerd geworden. Autoritaire schijn-deugden als discipline, arbeidsethiek en ideologische weerbaarheid hadden de overgang van het Derde Rijk naar het sovjet-communisme zonder al te veel problemen overleefd. Het gemak waarmee SED-ideologen staat en samenleving van iedere historische medeverantwoordelijkheid vrijpleitten, was onhoudbaar geworden. Een tweesparenbeleid dat de geschiedenis had herleid tot een strijd tussen Goed en Kwaad had afgedaan.

De in dit proefschrift behandelde onderwerp verwijst meer in het algemeen naar de problematische relatie tussen geschiedenis en samenleving, tussen historie, Natie, cultuur en identiteit. De wijze waarop in de voormalige DDR geschiedenis werd geschreven vertoonde alle kenmerken van een nationaal epos. In een optimistisch gestemd geschiedenisbeeld dienden lelijke zwammen zoals bijvoorbeeld het fascisme als een soort totale 'historische negativi-

teit' te worden geconcipieerd. Een realiteit als de opkomst van het Derde Rijk stond immers haaks op het wezen zelf van het historisch proces, namelijk de niet aflatende opgang naar redelijkheid en humaniteit, naar vrijheid, gelijkheid en broederlijkheid. Wanneer het fascistische tijdperk als het 'absolute Kwaad' kon worden geïdentificeerd en geïsoleerd, kon het des te gemakkelijker als randverschijnsel uit het zelfbeeld worden geweerd. De historische continuïteit was hersteld. In het nationale epos wordt een ongecompliceerde identificatie tussen verleden en heden mogelijk gemaakt, de burger wordt met het verleden 'verzoend'. Wat historie als een nationaal epos op de eerste plaats beoogt, is de kritiekloze omhelzing van wat als het zogenaamde 'eigen verleden' wordt voorgeschoteld. Ongewild vond de DDR-geschiedschrijving hierdoor aansluiting bij conservatieve nationaal-patriottische stromingen in het Westen en anticipeerde ze op het herstel van de Duitse nationale eenheid in 1990.